

God vergt veel van ons

Desiree Berendsen, kerkelijk-cultureel werker in de Utrechtse Domkerk.

Rabbi Elisa Klapheck van de progressieve joodse gemeente Beit Ha'Chidush.

Peter Henk Steenhuis

We moeten godsdienst niet langer opvatten als een rationele zoektocht naar waarheid, zei de Belgische filosoof Paul Moyaert maandag in *Trouw*. Voor zijnheid moet je bij de wetenschap zijn. Godsdienst is een symbolische gebedspraktijk, waar mensen met hun woede, hun angst, hun opluchting, hun liefde terecht kunnen.

„Dat klopt,” zegt Desiree Berendsen, kerkelijk-cultureel werker in de Utrechtse Domkerk, „maar let op: symbolische praktijk. Dat zijn twee woorden. In zijn verhaal in *Trouw* legt Moyaert de nadruk op de symbolische kant van de godsdienst. Ik zou vooral het tweede deel van zijn samenstelling willen benadrukken: de praktijk. Godsdienst is een praktijk, geen theorie. Voor zover het theorie is, is het theorie om de praktijk te kunnen begrijpen. De liturgie is de eerste orde, de dogmatiek de tweede. Als je de nadruk legt op de praktijk, wordt ook de gemeenschap heel belangrijk.”

Zonder gemeenschap geen praktijk? „Exact. In een interview vertelde Jan Oegema, uitgever, en uitvinder van de term 'soloreligieus', onlangs dat hij zich had aangesloten bij de Vrije Gemeente in Amsterdam. Dat is grappig, want het ondersteunt mijn idee dat je niet soloreligieus kunt zijn. Je kunt niet in je eentje geloven - wat niet betekent dat iedereen hetzelfde moet geloven.”

Moyaert spreekt over een vrouw die haar verdriet bij een icoon neerlegt, en het daar ook achterlaat. Je zou zeggen: dat doet zij in haar eentje. Berendsen: „Gezichtsbedrog. Haar manier van doen veronderstelt een gemeenschap, die erin gelooft dat iconen betekenis hebben.”

Je kunt niet in je eentje je verdriet bij zo'n icoon achterlaten? „Zeker wel, maar dat het werkt, dat zij haar verdriet echt kwijt is wanneer ze de kerk verlaat, is dankzij de gemeen-

schap. Zelfs de woestijnmonnik in het oude Egypte veronderstelde een gemeenschap, anders was hij geen monnik die zich kon terugtrekken. Alle betekenispraktijken ontstaan in een gemeenschap, die vervolgens individueel gebruik mogelijk maakt. Voor het ontstaan van een taal heb je ook minstens twee personen nodig. Betekenis ontstaat in interactie.”

Tussen jou en de ander, niet tussen jou en God? „Misschien ontstaat ook God wel tussen jou en je naaste. De theoloog Harry Kuitert trok de conclusie uit dat wij uiteindelijk alleen elkaar hebben. Dat is niet de noodzakelijke conclusie, want als God in interactie eenmaal ontstaan is, dan is hij er ook als symbolische praktijk.”

„Godsdienst een symbolische praktijk? Wil Paul Moyaert van de kerken en synagoges musea maken?” vraagt rabbi Elisa Klapheck van de progressieve joodse gemeente Beit Ha'Chidush, „God is meer dan symbool, een dienst meer dan een symbolische praktijk. God is geen toeschouwer, die voor eeuwig en altijd een passieve rol toebedeeld heeft gekregen. In het jodendom leven wij met een actieve God, die jou persoonlijk uitdaagt, die jou een be-

Godsdienst is een techniek om ons voor te bereiden

stemming geeft, ja, sterker nog, die jou een besef van bestaan geeft. Je bent op aarde niet alleen met mensen in de weer, maar ook met God, die veel van je vergt.”

Dat besef kan toch tot stand komen via symbolen? „De voorbereiding wel. Religies zijn een instrumentarium om je voor te bereiden op de momenten dat God in je leven treedt. Diensten zijn een onderdeel van dat instrumentarium, en bij die diensten spelen tradities een rol, en tradities zijn altijd sterk symbolisch. Maar het gaat niet om de symbolen, tradities zijn geen doel op zich zelf. Het gaat erom dat je ziel geopend wordt, God in je leven kan binnentreden en aan het werk gaan.”

Berendsen: „Als ik zeg: iets krijgt in interactie een symbolische lading, dan is onmiddellijk de vraag: kan alles symbool worden? Wat maakt dat iets een symbolische lading krijgt?”

In een ander verhaal heeft Moyaert een keer gesproken over foto's. Hij stelt daar de interviewer de vraag: wat zou je ervan vinden als ik een foto van je vrouw zou bekijken en zeggen: 'Mooie vrouw'. Dat zou de inter-

viever prima vinden. Vervolgens vraagt hij de interviewer: Wat zou je ervan vinden als ik die foto ging zoenen? Dat gaat de interviewer veel te ver. Die foto is dus meer dan alleen maar een plaatje. Die foto is een symbool, maar de betekenis van dat symbool is er voor Moyaert, voor de geïnterviewde, voor de vrouw op de foto. Dat is een betekenispraktijk die samenhangt met dat beeld, en die duidelijk werkt in de praktijk. Van de dagelijkse praktijk nu naar de religieuze praktijk. Ook daar geldt: symbolen zijn geladen als ze werken.”

Je kunt ook met z'n achten naar een kaars gaan zitten staren? „Zeker,” antwoordt Berendsen, „zolang het maar iets aanwezig stelt dat op een andere manier niet aanwezig is. Op het moment dat acht mensen naar een kaars staren, is er meer aanwezig dan de acht mensen en de kaars. Het licht van de kaars stelt iets present. Wat dat 'iets' is, hangt af van wat die acht mensen gemeenschappelijk hebben.”

Klapheck betwijfelt of een kaars de juiste werking kan hebben. „Onder een symbool versta ik een teken waarin een realiteit is opgeborgen. Een symbool heeft een boodschap die wij gemaakt hebben. Dat is niet genoeg. God is meer dan wat wij van hem maken. God treedt je leven binnen, hij is openbaring. De godsdienstige praktijk bereidt je voor op die openbaring. Wij hebben andere openbaringen dan ten tijde van de profeten, daarom hebben we ook andere diensten en dus andere symbolen nodig om ons daar op voor te bereiden. Symbolen moeten dienstbaar zijn om je persoonlijk verder te kunnen laten ontwikkelen.”

Als ik mijn verdriet bij een icoon kan leggen, zoals Moyaert zegt, en die icoon bewaart dat voor mij, kan ik mij toch verder ontwikkelen? Klapheck: „Wanneer jij je verdriet neerlegt bij een icoon, giet jij je verdriet in de structuren van de icoon, en die zijn passief. Je moet juist actief boven je verdriet willen uitstijgen. Daarom moet je symbolen openbreken om God de kans te geven zich te openbaren. Die troost namelijk niet alleen, maar maakt onverwacht duidelijk wat dat verdriet voor jou kan betekenen.”

Godsdienst was eeuwenlang een zoektocht naar waarheid. Nu is het volgens Paul Moyaert een symbolische gebedspraktijk. U zegt: nee, godsdienst is een zoektocht naar openbaring. Elisa Klapheck: „Klopt. Godsdienst is een techniek om openbaring mogelijk te maken. Ik denk dat veel van de huidige techniek daarvoor te verouderd is. Mocht dat waar zijn, dan moeten we onze gebedspraktijken en onze symbolen veranderen.”